

Dünýe haçan namart oldy / powest

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy, Powestler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Dünýe haçan namart oldy / powest

DÜNÝE HAÇAN NAMART OLDY

Garabil hem, Ýahbil hem, Ýellibil hem günorta tarap uzap etiň süňke bitişi ýaly, baryp Garly daglara seplesip gidýär. Bi baýyrlaryň arasyna gelseň, Taňrynyň mähriban demi bilen gursagyňa salan jany, göýä kapasadaky bilbilgöýä ýaly pelesaň kakyp, daş çykjak bolup dyzaýar. Ýaşyl gyrtýç bolup asmana galyp barýan baýyrlar zenan synalaryna: omzuna, göwsüne, sagrysyna, biline çalyň edip aklyňdan jyda düşürýär. Hanha, dereden düýn agşam ýagma keýpinden çykan lemmer-lemmer ak bulut dünýäniň dälige ýeline owsunyp barýar. Şeýle gözelligi döreden Allatagalanyň ynsany ýaradyp goýberen ýalňyşlygyna gyýylýarsyň!

Öň goly gapanly gaplaň aranyň süýrüp barýar: gan joralanyp topraga duşmançylygyň tohumy ýaly seçelenýär. Aran malalap ekip gelýär. Ýogsa gaplaň adama dostam däl, duşmanam, sebäp ol-a adam etini iýenok, adam hem gaplaň etini! Onda bi näme?! Görogly beg: «Tüpeň çykyp dünýä namart boldy» diýipdir, gaplaň ony bilenok, ýöne ol adam dünýäň namart bolandygyny, tebigatyň sazlaşygynyň elhenç bozulandygyny bilýär.

Gaplaň gapany däl-de, agyr kysmatyny süýrüp, dogup dörän tokaýlygyny nazarlap gelýär. Her kes ölüm müddeti golaýlanynda doglan ýerinde jan bermegi küýseýär, sebäp o ýerde oňa jan bermek ýeňil!

Adamyň yzyny yzarlap gelýändigine gaplaňyň akly ýetýär. «Etjegiň edip indikiň näme diý!.. Geliber bakaly, gapyl ynsan, kasas kyýamata galýan dälidir!»

Ähli janly-jandar ýaly gaplaňam adamy halanok, çünki ynsan barypýatan mahluk: ne ys alyp bilýä, ne duýýar. Şagal ýaly

porsy şagalam gaplaňyň ýatan tokaýyny bilýär-de aýlanypjyk geçýär, emma ynsan bilenok. Mahluk kemi ýok! Ne ýagyş, ne gar ýagjagyny, ne depesinden betbagtlyk abanjagyny, ne gorpa gitjegini biler. Akly diňe gözüniň görýänje zadyna ýeter! Zompa üstünden geler-de, gorkusyna durandyr süňk-süýegini şakyrdadyp. Gözleri göz däl-de, iki damja gözýaşdyr, bir arlasaň damjak bolup durandyr. Emma sypdygy bir hilejik gurar! Päheý, namart diýse! Hawa-da, Taňry ony namart ýaratmajak bolsa, ýene iki aýagy gysganyp durmazdy, ile meňzeş edip goýbärdi.

Haýwanat dünýäsi ynsany mahluk, gapyl hasaplaýar, çünki ynsanyň pikirlenişi örän ýönekeý! Arifmetika!

Adamzat haýwanaty mahluk hasaplaýar, çünki ol haýwana berlen adatdan daşary aklydan mahrum! Ol ynsana hiç wagt mälim bolmajak kosmiki matematika!

Gaplaň uzak ýöredi, alnynda endamyna ýaňy ýaşyllyk çäýlyp ugran ümürsin tokaýly Egrije görüldi. Pendililer Murgap derýasyna Egrije diýýärler. Egrije diýseň Egrije! Mes gelin ýaly guýrugyny hä çepine, hä sagyna çäýkap, iki gumuň arasyna sygman dünýäde özünden gaýry zat bardyr öýtmän akyp ýatyr. Ýaşulular: «Murgaby dogrulasaň, dogry Hazar deňzine ýetýär» diýýärler. Ol ýeter, ýok ony ýetirerler, ony gönelderler, çünki ynsan göwnüne gelen işi edýär, aklyna aýlanyp hem buduna urýar...

Gaplaň bir salym saklanyp mähriban tokaýyna nazar aýlady, tumşugyny talawladyp bahar howasyny ysgady, birden onuň burnuna agyr hem hapa ys urdy, ol ýañadan howany ysgap lezzet aldy. Ol dem bilen onuň ýüregindäki sorkuldy zym-zyýat boldy, golundan joralanýan gan togtady, dowzah tupany turýan gursagyna ýaşayyş ýeli çäýyldy. Ar almak hyrujyndan ýaña gözleri jöwherlenip gitdi.

«Gelýär, geliber bakaly!»

Gaplaň bir belent baýyrdan pese inen ýaly etdi-de, aşagy gar sary samanly çakyçlyga dolandy, sary reňkler garyşdy-da, gaplaň bilen ynsan garpyşdy!..

Güýç hem hile garpyşdy!

* * *

Garry Döwdalan bu ahwala garaşýardy, özem çak edişi ýaly boldy, Baýlym baý öňüne oba kethudasynam, hanynam, orsuň baýarynam salyp gelmedi. Diňe başdan aýaga ýaraglanan inisi bilen geldi. Ol baýyň salamynam, habarynam aldy.

– Ganymy sorap geldim, aksakal!

– Gaty gowy edipsiň. Ganyňy şüpille aljakmy ýa ata-baba dessur boýunça?

– Şüpille!

Gündiziň güni göz edilip ogly öldürilen Baýlym baý bilen inisiniň gözünden çilim otlabermelidi. Özlerine näçe erk etjek bolsalar-da, saňyldaýandyklary, sesleriniň endireýändigini mesaňady. Goja Döwdalan:

– Döwdalan bolsaň, çykyp hatara duruň! – diýip gygyrdy. – Ýerden ýöräniň!..–diýibem yzyna suňsurdy. Nämäniň nämediginden habarly döwdalanlaram, bihabar körpelerem, ýaňyja kesilen jüllüjeginiň kesmegi gopup ugranam hatara durdular. Aýal-ehtatlar gapydan boýnuny uzadyp bilmän, ýakalaryna tüýkürüp, ýetişibildiklerinden Alla ýalbarýardylar. Garry Döwdalanam iň soňunda hataryň öňüne baryp durdy.

– Baýlym baý, biziň dogma seniň dogmaň ganyna galypdyr. Ýaramaz iş edipdir. Gana gan ata-baba dessur, ynha, döwdalanlar seniň öňünde biýarag durlar. Ganyňy al! Ýöne... yzynyň ýönesem bardyr!

– O nämäniň ýönesi?

– Bilmedikden bolma, baý! Sen ogluň metjide barýany üçin öldürilmändigini bilýäň-ä!.. Seň aryňy ýerine sal, ýöne soňundan, men märekäniň öňünde Guwan ýetimi gelniň öýüne girdirjekdigimem bilip goý!..

– Aksakal, gepe ýel berme, Guwan ýetimiň, gelnine girileni bilen bolan-goýan iş ýok!

– Guwan ýetimdenem bolan-goýan zat bolmaz, ýöne şoňa çydamaly borsuň!.. Atyber indi, yönäm şol...

– Guwan ýetimiň aryny almak size galmandyr, onuň bilen köprüde götüşiziň galtaşan ýeri ýok!

– Göt-pöt diýen boluberme! Ýetime, ýesire güýjümzorluk etseň, döwdalanlaryň ýetip gelýändigini sen unudan borly! Indi nämä

dursuň!?

Guwan ýetimli gürrüňiň yzynyň ýönesi oňa oglunyň ölüminden beter degmese, kem degmedi. Öýe düşenine bir ýylam bolmadyk maýaly-maňyzly gelniniň otagyna girilip barylýana dönen baý aljyrady, bir inisiniň ýüzüne, birem döwdalanlara seretdi. Inisem namysa çydap bilmän, ýere garady. Baýlym baý bilen inisi doňnara daş bolup esli duransoň, goja Döwdalan dillendi. – Baýlym baý, dünýede ölümden beter jeza-da bardyr görseň...

Baýlym baý haşlap dem alanyny duýman galdy. Ol gözlerini ýumdy, çekge süňkleri tutgaýlyňky ýaly oýnap başlady. Birhaýukdan inisine seredip hyrra yzyna öwrülip gelen ýerine ýumlukdy, inisem onuň hereketlerini gaýtalady.

Dünýäniň aladasyndan alysdaky gögele döw-dalanlar hut öz babasynyň iki sany gelmişegiň öňünde tutuş neberelerini duruzanyna namys etdiler. Ýaňyja jüllüjegi kesilen kiçijik döwdalan bolsa, etegini galdyryp Baýlym baý dagynyň giden tarapyna bakyp çüwdürüp ugrady. Düýp Döwdalan ardynjyrady, onsoň döw-dalanlar işli-işine gönükdi, öýde aýallar haşlaşyp dem alyp Allalaryndan minnetdar boldular.

* * *

Gumuň astynda gyşdan zordan çykan gömülgen ýaly bir çalajan pikir beýniniň bir künjünde müňňüldedi, ol Ganlybaşyň iň soňky deminde edip ýetişen ahyrky pikiridi! «Namart ölmeli boldum-ow»... Ýene bir pikir beýnide ýandak odunyň uçguny ýaly yşyrajak boldy, emma başarmady. Endige görä, ol gözünü açjak boldy, o-da bolmady! Göwresi bolsa ýokdy, göwresi hakda düýbünden pikir hem ýokdy! Ganlybaş ölendigine diri mahaly ymykly göz ýetiripdi, ol gabryny sermeläp görmek isledi, emma göwräň gymyldysy barmy! «Ölen bolsam!.. Onda bi hümrüdi näme, Heňkir-müňkürdir!..» Ol ýañadan zulmat tününe garşy erksiz-ygtyýarsyz süýşüp gitdi...

– Döwdalan, melamatyň ýüzi aňryk, indi munuň demine degilmez!

– Pahaý, Ýalama, gepiň-gürrüňiň dagy näteňet! Bir gorra gaplaň bilen salam-helik etdim diýip ölüp gidibermeli bormy! Ýaradan ölerden Ýaradanyň ýaradany bolmaz!

– Ýarasyndan öler diýýän ýok saňa! Gaplaňyň agzy päkize eken!

– Gaplaň ýalamadyr-da, häli-şindi dodagyny ýalap, päkizeleýändir-dä!

Zulmatdan yşyrap gelýän gudrat ýene onuň beýnisini yrap gördi! «Men haýsy dünýädekäm!? Ýagty ýalançyda bolsam gymyldardym». Ol gymyldajak boldy, emma tutuş göwresi kölçede buz bilen gatap galan balyk ýalydy. Birden ol özüniň hopugýanyny, dem alyp bilmän sojaýanyny duýdy, gyssanjyna urunmak isledi, göwresindäki sähelçe hereket onuň beýnisini ýer goduklan ýaly tisgindirdi! «Ölmändirin!» Begençden ýaňa kalbynyň bir ýerinden gözýaşa derek damarlar bilen gözüne awy süýşüp ugrady. Garryja enesini ýalňyz galdyryp ölüp gitmändigini hakydasyna gelip damagyna agy hykga doldy...

Ganlybaş ümezli gözlerini açdy, zat saýgarmasa-da gözleriniň açylanyny saýgardy. Ol ukudan oýanandygyny ýa beýhuş bolup özüne gelendigini takyklajak boldy. Ganlybaşyň kepen öýdeni deridi, tebip iki sany uly öwejiň derisi bilen ony ykjam gundapdy...

– Çöpi tükenmändir! Ajala dagy dözüp bolmajak nazarkerde ýigit eken!

– Ýalama, biziň umytly ojaga diri gelen diri gitsin. Melhemiňi gysganma, bir gamyşgulak bedew serpaýyň bar!

Bi Döwdalan atly gojanyň güňleç sesidi. Ganlybaşam çölde özüni bilmän ýatan mahaly şu gojanyň guly Şerip tapyp düýesine ýükläp getiripdi. Döwdalan ol gojanyň lakamydy, düýp Döwdalanyň oňa dakan ady Gerdandy, emma Gerdan adyny öz ýanynda heder edip tutaýmasalar, Pendi ilaty oňa Döwdalan diýerdiler. Tebip ýaly deň-duşlar-a onuň ýüzüne-de Döwdalan diýip bilýärdi. Gerdan aga-da ogullaryna öz ýanyndan iň gowy atlary saýlap-seçip dakypdy. Onuň üç aýalyndan jemi sekiz ogly bardy. Şajahan, Şagylyç, Şabasan, Şagelen, Şaberdi, Şamyrat, Şadurdy, iň körpejesi Şajyk... Emma barybir onuň ogullaryna-da döwdalanlar diýýärdiler. Şondan soň goja agtyklaryna at dakyp ber diýseler: «Aý, Döwdalan diýiberseňizlän, öňi-soňy olara-da Döwdalan diýerler», diýýärdi. Aslynda Döwdalan at goja-da akgasyndan geçipdi. Akgasy Sahyguly golça alamandan gelýärkä, gumda Albassa duşupmyş, Albassy bilen tutluşyp, onuň kellesinden bir penje saçyny ýolupmyş. Şondan soň Albassy onuň

hyzmatynda gezipdir: hum getir diýse hum getiripdir, pul getir diýse pul. Ýöne Sahyguly golça öýden çykdygy, onuň gelnine kä derejeden, kä gapydan jyklap, «Saçymy beräý» diýip özelenip ýörmüş. Bizar peteňi çykan gelin ahyr Albassyň saçyny berip goýberipdir, şondan soň uzak ýaşaman Sahyguly golça ýeldirgäpdir.

Döwdalanyň ogullaryna ene başga dogan diýer ýaly däl. Baýraýyň gaty bir synçy adamy bolmasa, Döwdalanyň haýsy oglunyň haýsy aýalyndandygyny bilýän hem ýokdy. Döwdalanam, ogullaram asla ony biljek hem bolanokdylar. Olar atasynyň ogludy, ata bolsa Gerdan Döwdalan!..

Ganlybaşy nämälim bir güýç ýañadan ýagty ýalançydan dartyp, nämälimlige, tümlüğe, gaýry bir dünýä dartyp ugrady. Ol uka batyp barýanynam, özünden gidip barýanynam, ajalyň holtumyna dolaşyp barýanynam aňşyrmady, ýoňsuz güýje tabyn boldy, her hal tebip onuň dadyna ýetişdi. Burnuna tutulan ýiti ys oglany asgyrtty. Pallap jan gidermiş diýleni ýaly, gabaklary göterildi, gözleriň öňünden duman syrylyp, açylan gapydan dört künjek ýagty gudrat bolup ala gözler garap dur. Görülmedik gudrat onuň göwresine jan bolup girdi. Gyzyň gözlerinden çykýan yşyk onuň garaňky dünýäsine şugla saçdy, näzijekden endiräp çykýan ses onuň endamyna melhem bolup ýaýrap gitdi.

– Baba, nahar çekelimi?

– Owlagym, nahar-nowa syrkaw-sökele soralyp berilýändir. Getiriber, bokurdakdan ötjek zat bolsa getiriber. Garry babaň bi dünýäde ýygnap-ýygşyranyny halallap gitsin!

Ganlybaş alasarmyk halda gyzyň gözlerinden gözünü zordan aýryp asmana dikdi, şol pursat ol özünüň ýer bilen asmanyň arasynda däl-de, iki dünýäniň arasynda gurlan leňkebut torunda hallan atyp durandygyny duýdy.

Pagsa jaýyň ortarasynda Şahanyň Buharadan getiren demir pejinde ýylgyn ody gübürdäp dur. Ýalama lakamly Seýit tebip Ganlybaşyň daşyna oralan goýun derilerini emay bilen aýryp ýaralaryny täzeläp, melhem ýapypşdyrды. Ganlybaşyň endamy malgama derdi-yza el bilen aýrylan ýalydy, ýöne, ine, tebip ýaralary haýsydyr bir derman suw bilen ýuwup melhem ýapmaga başlanyndan, onuň göwresindäki yza ketegi çokjalanan ary ýaly

hüwläp, ýüregine düşüp alyp barýardy. Asyl onuň endam-janynda ýara düşmedik ýeri ýok borly.

– Haram gatan, daraklab-a bilipdir! – diýip, tebip gaplaňa käýindi, ýöne öz edip oturyşy gaplaňyňka gaýra dur diýdirýärdi. Ýatanyň jany bardyr öýtmän, jübtegi bilen ýaralary arkaýyn çokap otyr. Ganlybaş diş gysýardy. Her hal tebip ýarym sagat çemesinden soň ýaralary sarap boldy. Onýança Melewşe eli çäýnekli gapydan girdi. Gyz ýarata seretdi, seretmän biljek dälde, çünki bi eňegi nal ýaly berdaşly, görmegeý, ýüzi sary esgi ýaly ýigidiň hol düýpde görnän ullakan gözlerinde bir jynssyz ýiti ýagtylyk görsndi. Ol şeýle jynssyz ýagtyny mamasynyň gözünde-de görspdi, mamasy pahyr şondan üç günden soň ýagty jahan bilen hoşlaşypdy. «Bi pahyram ölüp gidibirmikä?» diýen heder bilen ol ýaratynyň gözlerine ýañadan seretdi, bar, şol jynssyz ýiti ýagty ýaratynyň içine çöküp giden gözlerinde bar. Melewşäniň ýüregi ynjap, agyryp gitdi...

Agşamara Ganlybaş bijaý üşüdüp başlady, sandyrap, galpyldap gidip barýar. Döwdalanyň agtygy, ýedi-sekiz ýaşly Janybeg tüsseledip aldygyna peje odun salýar. Tebip iki ýorganyň üstünden Döwdalanyň beren boldan tikilen possunynam ýapdy, gazandan Melewşäniň getirip beren duzuny halta salyp dabanlaryna goýdy. Ganlybaş bolup ýatysyndan utanyp näderini bilenokdy ýer ýarylanokdy, ol girenokdy. Melewşe tebibiň demläp gel diýen gülşen otuny demläp getirdi. Sandyrap ýatan Ganlybaşyň gözi ýene bi yhlasly gyzyň jadyly nazarlaryna ýolukdy. Diş gysyp galpyldysyny galdyrdy. Gyzyň okara ýaly ala gözlerinden ýylдыrym çakyp, onuň gözlerinden endamyna täsin bir gyzgynlyk ýaýrap ugrady. Ganlybaş sekunt saýyn başga bir adama öwrülip barýardy. Melewşe öz-özünden uýalyp, ýañaklaryny sabanyň aly ýaly gyzardyp, çykyp gitdi.

Melewşe Döwdalanyň uly ogly Şajahanyň gyzydy. Ol bolanda Baýrajyň dilewarlary:

– Ahaw, bi Döwdalanlaryň kalbyna-da adamçylyk aralaşypdyr, Şajahanyň hakyýt gyzy bolaýypdyr – diýişdiler.

Düýp Döwdalan ähli neberesiniň içinden ala-böle Melewşäni gowy görerdi. Öz tohum-tijinde ýeke gyzlygy üçinem bolsa ahmal,

ýöne Melewşäniň hyzmatynam goýaý. Ol gulpagyny tasadyp ugraly bäri, babasynyň çay-suwuny özi getirip berýärdi. Babasyna bolsa diňe iýer-içer getirmek üçin dik duran biri gerekdi. Melewşäniň ýaş çagaly iň ýaş gelnejesi ýazlaga äkidilmändi, ol bir eli bäbekli uzak gün gazanyň başyndan aýrylyp bilmeýärdi, ýöne ony ýokuş hem görmeýärdi. Bolmalysy şeýledir öýderdi. Döwdalanlaryň işe ýarany ýazlaga gideli bäri Melewşe-de dokap oturan halysyndan düşüpdü.

Baýraçlylar: – Bir Döwdalany bakanyňdan iki jüp öküzi bakanyň aňsat – diýip, ýönelige aýtmaýarlar.

Tebip melhemli çaydan içen Ganlybaşyň üstüni gowy basyryşdyryp, pejiň başyna bardy, çoýun pejiň agzyny açyp, kesewi bilen közlerini agzyna sürüşdirdi.

– Ynha, myhman, dermanyň gowsuny indi ederin men saňa, nädersiň erte şumatlar tanapyňa towsup dursaň...

– Ýagşy ýigit, tebip seni bi derdiňden açar, ýöne soň seni açylmaz bir derde-de ýolukdyr. Nädersiň obaňa süpük tirýeki bolup baraýsaň!.. Özi ýaly emeli eder bi seni...

Pendiler tirýeki adama emeli adam diýýärler. Megerem, bi tirýeki adamyň diňe neşe bilen adam bolýandygy üçin diýilýän bolsa gerek!

– Bäş-üç ýola çekeniň bilen tirýeki bolubermelimi!?. Ozalam bir neşebent: «Puly bolup neşe çekmeýän kişiniň, pulsuz bolup neşe çekjek bolýan kişiniň oglannam bir» diýip, tebip rowaýaty sögünji bilen aýdyp berdi. Ol pyçagyny alyp simini gazaşdyryp, oda saldy, üstüne köz çekişdirdi.

– «Gurt ýarasyn ýalap gutar» diýip eşitdiňmi? – ol Ganlybaşa ýüzlendi. – Haýwanlaryň ýarasynyň emi tüýküligidir. Adamyňkam şeýle. Barmagyňa tiken batsa-da – eliňi agzyňa elteniňi duýman galarsyň. Tüýkülik örän dermandyr. Bi neşe diýeniň bolsa, ýylan çakanynda zäherini sorup Musa pygamberiň tüýküren ýerinden gögeren çöp ahyry. Myň dermanlygyny goýaý ýöne...

– Ýene şuň ýaly iki tebibisi bolsa Baýraçlyň işi gaýtdy bil!

Ganlybaşyň göwnüne bolmasa gapy däl-de, Jennetiň gabsasy açylyp, ondan Jennetiň perizady giren ýaly boldy. Ýöne bi gezek Melewşe Ganlybaşa tarap nazaryny hem aýlaman tebibiniň ýanynda hum çäýnegi goýdy. Getiren matasy bilen basyrdy. Edil

şol mahal ýaňy sesine labyz ýaýran jüýje horaz gygyrdy. Tebip:
– Köşegim, eşidýämiň, şojagaz jüýje horazy belle. Ertir nesip
bolسا, myhmana şorja çorba içirmeli bolar... – diýdi.

Melewşe çalaja ýylgyryp çykyp gitdi. «Eý-ho, beýle-de bir
ýylgyryş bor eken». Melewşäniň söz bilen beýan edip bolmajak
ýylgyryşy Ganlybaşyň ýüregine derýanyň ýukajyk tolkuny ýaly
çaýyldy. «Näme üçin ol bi gezek nazar hem aýlamady!? Ýa neşe
çekenimi göräýdimikä?!» Melewşe ýañadan girip uly mejimäniň
üstünde deňje dört käselenen garrygyz gawuny getirip, gelşi
ýalam çykyp gitdi. Ýaralarynyň yzasynyň deregine Ganlybaşyň
ýüreginde sorkuldy başlady...

Tebip:

– Döwdalan üstüne kepek hem sepdiräýmeli ekeniň – diýdi... –
Ahyr aşa düşüp Baýrajsy ile peçan edersiň!

– Ýogsa-da Döwdalan keselläp ölüpdür-ä diýip eşitmersiň!

Gojalar gülüşdi. Jaýa gawunyň ýakymly ysy ýaýrady.

– Gawun diýeniň asyram ýakymсыz zat. Ýyl aşanyň-a ýüzüne köz
degsin.

– Hä, öz-ä ýakымсыzdyr bi!

Tebip simine lokgalap goýnuň çöri ýaly tirýegini çekip
bolýança Döwdalan hem bitin gawuny halallady.

Bu mahal Ganlybaş yşkyň, neşäniň hem däri-dermanlaryň
güýjünden alasarmyk halda ukynyň goýnuna bakan süýşüp
barýardy...

Dowamy bar...

Nobatguly REJEBOW.

Powestler